

INCZE MIKLÓS

(Szeged, 1922. január 23. – Budapest, 2010. október 20.)

A Világtörténet mostani száma kéziratának nyomdába adása után érkezett a szomorú hír: életének 89. évében elhunyt Incze Miklós. A Világtörténet főszerkesztője 1922. január 23-án született Szegeden. Középiskoláit szülővárosában végezte kimagasló tanulmányi eredménnyel. Felsőfokú tanulmányait Kolozsvárott kezdte 1940-ben az éppen az ebben a tanévben alapításának székhelyére visszaköltözött Ferenc József Tudományegyetemen. Történelem mellett közgazdaságtant és szociológiát is hallgatott. Tanulmányai végeztével tanársegédként az egyetemen maradt, és hamar, 1945-ben doktorált. Az 1948–1949-es tanévtől professzori kinevezéssel az Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék vezetésével bízták meg. Különlegesen voltak az 1945 utáni évek évek, egy fiatal generáció berobbanását hozták magukkal, és a reményt, hogy a hagyományokra építve, de egyben megújulva új erőre kap a színvonalas magyar felsőoktatás Erdélyben. A remények azonban nem váltak valóra. Első lépésként 1949-ben lehetetlenné tették, hogy az őszi félévtől kezdve magyar állampolgárságúak tanítsanak az egyetemen, így Incze Miklós 1949-ben családjával Budapestre költözött.

Az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa lett. 1953-ban főállásban áthelyezték az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszéket vezette (félállásban azonban az intézet munkatársa maradt). 1956 őszén aktív résztvevője volt azoknak a kari tanácsi és szakbizottsági üléseknek, amelyeken az oktatás megújítása szándékával nagy tekintélyű, jeles tudósok egyetemre hívásáról döntöttek. 1957-ben ezért fegyelmi eljárást indítottak ellene, azzal vádolták, hogy kezdeményező és vezető szerepe volt a történész intézmények „ellenforradalmi” úton történő átalakításában, valamint az egyetem jobboldali történészekkel való elárasztásában. Az eljárás végén, 1958-ban eltávolították az egyetemről. Késői elégtételként 1990-ben rehabilitálták. Az egyetemről való eltávolítását nehéz szívvel élte meg, mivel szeretett tanítani, és fontosnak érezte teljesíteni azt a feladatot, amit vállalt 1953-ban: fiatal kollégáival, tanársegédjeivel emelni az egyetemi oktatás színvonalát.

A következő években levéltárakban dolgozott, 1958–1964 között a Központi Gazdasági Levéltárban, majd 1964–1966-ban a Magyar Országos Levéltár IV. Gazdasági Iratanyagokat Őrző Osztályának főlevéltárosa volt. 1966-ban került vissza az MTA Történettudományi Intézetébe, ahol egészen nyugdíjba vonulásáig dolgozott. 1971–1985 között a Dokumentációs és Tudományos Információs Osztály vezetője, 1986-tól a Világtörténet főszerkesztője.

Az említett intézményeken kívül Incze Miklós a Magyar Történelmi Társulathoz kötődött szorosan. 1963–1975 között a társulat tudományos folyóirata, a Századok egyetemes történeti rovatának vezetője, majd 1991-ig a lap szerkesztőbizottsági tagja volt. Emellett több mint egy évtizeden át vezette a társulat üzemtörténeti szakosztályát: 1967–1975 között alelnök, 1975–1986 között elnök. 1986–1991-ben a társulat alelnöke volt. A történelemtudományok kandidátusa címet 1956-ban szerezte meg gazdaságtörténeti kutatásai eredményeképpen. 1989-ben lett a történettudományok doktora üzemtörténeti témájú munkája megvédése után.

Incze Miklóst kutatásai során a nagyobb összeüggések, a rendszerek változásainak társadalmi-gazdasági okai érdekelték. Kolozsvári tanársága idején

főkollégiumot tartott az egyetemes társadalomtörténet kérdéseiből. Az előadások nyomán született meg a *Bevezetés a társadalomtörténetbe* című kötet (1948), amely az egyik első ilyen jellegű magyar nyelvű összefoglalás volt. Szintén egyetemi tanári munkájához kapcsolódnak nagyobb korszakokat érintő összefoglalásai. Több ízben kiadott egyetemi jegyzetei a 19. század történetét fogják át (*Újkori egyetemes történet, 1789–1870*, illetve *Újkori egyetemes történet 1870–1917*). A szélesebb olvasóközönség számára A kultúra világa sorozat Az emberiség története kötete számára összefoglalta az újkor történetét (1963). Néhány év múlva pedig az Idő sodrában című sorozatban Makkai Lászlóval közösen széles kitekintést nyújtva megírták az újkori világ történetét (*A polgári forradalmak és az újkor*, 1969). Összefoglaló munkáiban jól megvilágította a főbb összefüggéseket, kiemelte azokat a tényezőket, amelyek meghatározónak bizonyultak a hosszú távú folyamatok szempontjából.

Az MTA Történettudományi Intézetében a két világháború közötti Magyarország történetének feltárásával foglalkozott. Közgazdaság-tudományi ismeretei alapján a gazdaságtörténeti kutatások koordinálására vállalkozott. Elsősorban az 1929–1933. évi világgazdasági válság magyarországi hatásait vizsgálta. Széles tematikát fogott át, munkáiban bemutatta a magyar gazdaság állapotát a válság előtt, nemzetközi kapcsolatait, és ebből kiindulva elemezte a világválság Magyarországra gyakorolt hatását. Széles statisztikai és levéltári bázison mutatta be az iparban, a mezőgazdaságban, a pénz- és hitelintézményekben, valamint a külkereskedelemben bekövetkezett változásokat. Nem hagyta figyelmen kívül a társadalomban lejátszódó folyamatokat, a munkásság és a parasztság életében bekövetkező változásokat sem (*A pénz- és hitelválság és a magyarországi fináncióke az 1929–1933. évi világgazdasági válság idején*, 1954; *Az 1929–1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon*, 1955).

Korábbi kutatói munkásságának szerves folytatása a két világháború közötti államrendszerek vizsgálata, ezen belül kiemelt fontosságú volt a fasiszmus jelenségének elemzése. Az 1960–1970-es évektől világszerte nagyobb figyelmet szenteltek a második világháborút megelőző korszaknak, mivel a korábbi, gyakran leegyszerűsítő és számos jelenséget összemosó interpretáció mindenképpen módosításra szorult. Ennek az árnyaltabb képnek a megteremtésében vittek jelentős szerepet Ormos Máriával közösen végzett kutatásai. Több tanulmány után jelent meg nagy visszhangot kiváltó, egyben jelentős szakmai elismerést hozó könyvük (*Európai fasiszmusok 1919–1939*, 1976). A kötetben összehasonlító módszerrel mutatták be a fasiszta mozgalmakat, beágyazódásukat az egyes országok társadalmába, ideológiai alapjaikat, valamint programjaikat. A kötet második részében az európai diktatórikus rendszereket hasonlították össze a szerzők, meggyőzően rámutattak az egyes országok sajátosságaira, majd összefoglalták az országok közötti hasonlóságokat, valamint különbségeket. A kötet nagyban segítette a két világháború közötti időszak jobb megismerését, egyben hozzájárult ahhoz is, hogy a Horthy-rendszer jellegét a nemzetközi összefüggések ismeretében pontosabban láthassa a történészszakma és a történelem iránt érdeklődők tábora.

A gazdasági levéltárban eltöltött éveit fordult a figyelme az üzemtörténet-írás felé, részt vett módszertanának kidolgozásában is. Az üzemtörténet-írást olyan műfajnak fogta fel a történetíráson belül, amelyben hasznosulnak és szintézist alkotnak a gazdaság-, a társadalom-, a kultúr-, a technika-, valamint a politikatörténet eredményei (*Az üzemtörténet-írás kapcsolata más történelmi ágazatokkal és a*

társadalomtudományokkal, 1979; *A jelenkori üzemtörténet-írás elméleti és módszertani kérdései*, 1988). A történetírás elméletének problémái is foglalkoztatták. Örömmel vállalt előadást a kortörténetírás kérdéseivel foglalkozó társulati vándorgyűlésen. Értően elemezte a távlatlaltal, forrásokkal, kvantifikációval kapcsolatos módszertani dilemmákat, valamint a történetírás viszonyát más társadalomtudományokkal (*A kortörténet elvi és módszertani problémái*, 1970). Kortörténeti és gazdaságtörténeti kutatásai összekapcsolódtak az 1948–1949 utáni gazdaságirányítási modell meghonosítását és az üzemek irányításának átalakítást bemutató tanulmányban (*Das stalinische Modell und die industriellen und landwirtschaftlichen Betriebe in Ungarn*, 1990).

Az 1990-es években, amikor ismét napirendre került az erdélyi magyar felsőoktatás ügye, Incze Miklós több egykori kolozsvári diák- és tanártársával, valamint fiatalabb kutatóval együtt feltárták és összefoglalták a kolozsvári egyetem jelentőségét a magyar tudományos életben és oktatásban. Ezzel a hiánypótló tényfeltáró munkával, valamint gyakorlati segítségnyújtással igyekeztek elérni, hogy az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás ismét megerősödjön. Incze Miklós írásai alapján megerősítést nyert, hogy a társadalomtudományos kutatás a kolozsvári egyetem egyik erőssége volt. A magyar tudományos életben komoly rangot szerzett professzorok tanítottak itt, akik fogékonyak voltak a modern kutatási módszerek és témák iránt. Az egyetem szellemiségéből több generáció kapott életét meghatározó útravalót (*Magyar történet- és társadalomtudományi műhelyek a kolozsvári magyar egyetemen, 1940–1949*, 1997; *A történelemtudomány, a szociológia, a filozófia, a jog- és közgazdaságtudományok a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen, 1945–1949*, 1999).

Incze Miklós tudományos tevékenységében jelentős helyet foglalt el a legtöbbször hálátlan és nem kellőképpen megbecsült szerkesztői munka. A szerkesztői feladatok egész pályafutását végigkísérték. Azok közé tartozott, aki szeretett és tudott is könyvek, folyóiratok, sorozatok kézírataival foglalkozni. Közel sem minden tudós hajlandó ugyanis mások szövegeit gondozni, pedig az egész történelemszakma szempontjából fontos, hogy jól szerkesztett művek kerüljenek az olvasók kezébe. Incze Miklós szelíd nyugalommal olvasta mások írásait, nagy szakértelemmel mutatott rá a szerzői figyelmenlenségekre, elírásokra, a szövegek egyenetlenségeire, esetleges belső ellentmondásaira. Külön erre a célra fenntartott ceruzával jelölte azokat a részeket, amelyeken változtatást javasolt, megjegyzéseit gyorsírással jegyezte fel magának.

Több évtizedes pályafutása során számos kötetet szerkesztett, így a világgazdasági válság hatásaival foglalkozó köteteket, a két világháború közötti kelet-európai államberendezkedést taglaló könyvet (*A közép- és délkelet-európai államok a két világháború között*, 1986), gondozta a Magyar Történelmi Társulat kiadványait, a Századok rovatát, illetve az 1970-es évektől kezdve az üzemtörténeti szakosztály könyveit és füzeteit. Egyetemi tanári pályafutása során több egyetemi jegyzetet írt és szerkesztett, amelyeket azután több alkalommal – az egyetemről való eltávolítása után is – változatlan formában újranyomtattak. 1986-ban vállalta el a Világtörténet főszerkesztői tisztségét, és haláláig nagy szakértelemmel irányította a folyóirattal kapcsolatos munkákat. Az 1990-es évek második felében pedig egyik szerkesztője volt az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás és a kolozsvári egyetem történetét feldolgozó kiadványoknak (*Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai*, 1996; *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, 1945–1959*, 1999).

Incze Miklóssal egy olyan személy távozott az értelmiségi közéletből, aki 1945 óta folyamatosan alakítója volt a magyar történelemszakmának. Odaadón dolgozott annak megvalósításáért, amit úgynek tartott. Ilyen volt számára az egyetemi oktatás színvonalának emelése, mind pályája kezdetén Kolozsvárott, mind pedig Budapesten. Szakmai szempontból elengedhetetlennek tartotta a Magyarországon elhanyagolt egyetemes történet művelését, mivel csak ennek segítségével nyerhető a nemzeti történelem számára megfelelő perspektíva. Mindent megtett annak érdekében, hogy a Világtörténet mint tudományos fórum megmaradjon. Élete végéig szerkesztette a folyóiratot, és örömmel töltötte el, amikor megjelentek a számok. Ennél is fontosabbnak érezte azonban az emberi élet és méltóság tiszteletét, és mindennek kritikus időben többször is tanúbizonyosságát adta. Higgadt gondolkodásra, mások megértésére nevelt. Joggal jegyezte meg búcsúztatásán egyik tanítványa: jó volt vele beszélgetni, mert megértően figyelte beszélgetőtársát, és mindenkor hasznos tanácsokat adott. A tehetséget, a tudományos eredményeket egész életében elismerte, a nehéz korszakokban is igyekezett segíteni és védeni azokat, akiket a minőség tisztelete folytán erre érdemesnek tartott. Tudományos eredményeit írásai megőrzik, miként szellemiségét barátai, tanítványai és tisztelői.

Bíró László

Számunk szerzői

Sz. Farkas Jenő, PhD, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem
Horváth Richárd, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Történettudományi Intézete
Nagy Levente, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem
W. Salgó Ágnes, kandidátus, ny. osztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár Régi
Nyomatványok Tára
Sashalmi Endre, PhD, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem
Sokcsevits Dénes, PhD, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem
Vajda Barnabás, PhD, egyetemi adjunktus, Selye János Egyetem
Zoltán András, az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem